

Wyman, M. Kagan, A. Losev, M. Epshteyn, O. Benyuk, A. Bychko, T. Gumenuk, N. Zhukova, T. Krivosheya, L. Levchuk, O. Onishchenko, Y. Petrov, A. Polishchuk, M. Severinova.

Noted that the current interest issues due to the creative process, from one side, the growth of innovative components in human activities, development of scientific and technical progress and aspiration to control education and development of creative personalities. On the other hand, the desire of studying personality by finding the secrets of creative activity, as one of its fundamental manifestations.

The special value in the context of the examined question is presented for us by work of E. Fromm "The Creative Attitude, in Creativity and Its Cultivation", in which talked that the most important criterion of creation are descriptions and processes which activate creative activity and productivity of creative process. And it is not only the internal subconscious processes of personality, but also a lot of external factors that affect the creative process. Artistic work always contains the lines of personality of his creator, which not only cognizes, looks after and experiences the most various vital phenomena but also is their direct participant.

Separately the known theories of the stages of creative process, which are an important constituent in forming of creative project and directly depend on many external factors, are examined in the article.

The special attention within the framework of our article is devoted the advanced study of the modern Ukrainian researcher S. Kurbatov "Historical time as a determinant of the creative process", which is the first substantial step on a way to the awareness of this question.

Universality of the aesthetic going near reality, Ukrainian scientist, his indifference to the utilitarian parameters of life allows to get around determination of essence of co-operation of historical time and creative process.

Summing up the results of his research, S. Kurbatov says that the movement of history is somewhat reminiscent of a kaleidoscope, which again and again, changing the configuration of the pattern of human culture. It is this dynamic cultural life mankind can be secured with such fundamental philosophical and aesthetic categories as "historical time" and "creative process", concepts that embody the non-randomness, and even fatality historical movement.

According to S. Kurbatov, every cultural phenomenon is the result of the creative process in a particular historical space at harmonic or disharmonic in this space. The process of harmonization of life is carried out due to a creative process. As in a theology paradigm a creative act is preceded the world and man, a creative process is preceded a culture, determining the state of the last. If to examine history as permanent creative process, exactly in him and due to him harmonization of life is carried out.

In the final section of the article summarized the research identified ways to further possible solutions to the problem.

Of course, the final result or product of creative activity in every different kind of creativity, but the psychological aspects of the creative intention of committing one, and be sure to include: the creator or the subject of creativity, the presence of intrinsic qualities – skill, knowledge, experience, creative skills, and external factors that directly affect the creative process and the end result of creative activity – socio-historical events, certain conditions or circumstances.

Further more in-depth study of the creative process of determination of historical time will open up new horizons in the study of world culture pages.

Keywords: creativity, creative process, historical time, interaction, culture.

УДК-316.356.2:347.61

Сушицька Інна Михайлівна
здобувач

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СІМ'Ї ТА ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН У СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

У статті розглянуто трансформаційні процеси та історичний шлях формування сім'ї; з'ясовано основні аспекти становлення та розвитку шлюбно-сімейних відносин; проаналізовано сучасні тенденції розвитку української сім'ї. Особлива увага відводиться розгляду типів, структури сім'ї та шлюбно-сімейним відносинам.

Ключеві слова: сім'я, шлюб, шлюбно-сімейні відносини, соціально-культурний простір

Сім'я є найдревнішою соціальною інституцією, яка пройшла складний історичний та соціально-культурний шляхи формування та розвитку. Аналізом різних аспектів її функціонування, соціального потенціалу і способів його реалізації залежно від системи суспільних чинників, починаючи з античних часів, займалися філософи, соціологи, культурологи, демографи.

Соціально-культурне значення сім'ї визначає Біблія, яка тлумачить проблему в міфологічному та етичному плані. Дві частини Біблії – Старий і Новий завіт, взяті з різних епох, часто суперечать один одному, але в цілому – це апологія чуттєвої любові та патріархальної сім'ї.

Серед давніх текстів безсумнівний інтерес викликають літературна пам'ятка ХУІІІ ст. "Юности чесное зеркало" (1717 р.) та "Домострой" Сільвестера (ХУІ ст.), що стає спробою узагальнення традицій сімейного побуту. Сенс цієї книги – у відповідальності чоловіка та жінки одне за одного, за своїх дітей, старих батьків, за духовний та моральний стан сім'ї, за її матеріальне благополуччя.

Філософська спадщина представлена цікавими творами та висловлюваннями видатних мислителів: Платона, Аристотеля, Г.Канта, Я.Каменського, В.Соловйова, М.Бердяєва тощо [3, 135].

Наукові праці з історії сім'ї та шлюбу з'явилися порівняно недавно. До середини XIX ст. панували релігійно-догматичні погляди на шлюб та сім'ю, яка розглядалась як щось незмінне, що знаходило вираз в ототожненні патріархальної та буржуазної сім'ї. Те, що нарівні з моногамною сім'єю існували східне багатоженство (полігінія) або індійсько-тібецьке багатомужжя (поліандрія), істориками сім'ї просто ігнорувалося.

Початком систематичного наукового вивчення сім'ї стала праця Ф. Енгельса "Походження сім'ї, приватної власності та держави" (1884 р.), в якій простежуються зміни сім'ї та шлюбу в минулому, показується, що в ході історичного процесу послідовно змінювали одна одну три форми шлюбу: в добу дикунства – груповий (родовий) шлюб, у період варварства – парний шлюб, у часи становлення цивілізації – моногамія. Вище названа праця Енгельса має наукову історичну цінність і на сьогоднішній день.

У науці довгий час, фактично до 60-х років XIX століття, сім'ю вважали первісною найдавнішою формою стародавнього суспільства, з якої згодом виникали рід, плем'я, держава. Ф. Енгельс довів, що така формула не відбиває дійсного стану речей. Вивчивши наукову працю "Стародавнє суспільство" (1877 р.) Л. Моргана, скориставшись працями ряду інших вчених з історії стародавнього суспільства, він дав нове пояснення історичних форм сім'ї та шлюбу. Енгельс приділив особливу увагу еволюції форм сім'ї, її розвитку від групових форм до моногамії.

Системне дослідження сім'ї, за даними американського вченого Х. Крістенсена, було розпочате наприкінці XIX століття. До цього часу на сім'ю та шлюб мали значний вплив релігія, міфологія, філософія. Як відомо, у соціальній концепції Платона інтереси суспільства (держави) домінували над інтересами особистості. Великий інтерес представляють погляди на сім'ю і шлюб класиків німецького ідеалізму І. Канта, І. Фікте та Г. Гегеля, які розглядали сімейні проблеми, виходячи з теорії природного права нерівності чоловіка та жінки, вважали шлюб морально-правовим інститутом.

Соціологічний напрям у дослідженні сім'ї представлено працями Е. Дюркгейма ("Введення в соціологію сім'ї", 1888), М. Вебера ("Дружина і мати в правовому розвитку", 1907), Ф. Мюллер-Лієра ("Сім'я", 1911), У. Гудселла ("Історія шлюбу та сім'ї", 1915), С. Ціммерман ("Сім'я та цивілізація", 1917), Ч. Кулі ("Соціальна організація", 1908). В них остаточно закріпився відхід від європейської, особливо американської соціальної науки, від споглядальних схем в бік конкретно-історичного уявлення про сім'ю [5, 40-41].

Історичний погляд на сім'ю вивчався двома шляхами: за допомогою дослідження минулого родини, зокрема шлюбно-сімейного укладу так званих примітивних народів; шляхом вивчення сім'ї в різних соціальних умовах. Прихильником першого напрямку був швейцарський вчений І. Бетховен, який поклав початок вивченню історії сім'ї і проблематики матріархату в класичній праці "Материнське право" (1861 р.). Другого – американський соціолог Ч. Кулі, який значну увагу приділив дослідженню сім'ї як первинної малої соціальної групи, де відбувається соціалізація особистості.

У 1945 році виходить наукова праця Е. Бьорджеса і Х. Локка "Родина від інституту до співдружності", в якій представники чиказької школи доводять про зміни в житті сім'ї від соціального інституту (традиційна модель сім'ї) до співдружності (сучасна модель сім'ї). Проблематика родини в цей період стає більш актуальною, що пов'язано з початком дестабілізації сім'ї та шлюбу. Збільшується чисельність дослідницьких центрів спочатку в США, потім в Англії, Австралії, Канаді, Нідерландах, Фінляндії, Франції, Швеції, пізніше в СРСР та країнах східної Європи.

У 1980-і роки вчені поступово переходять від вивчення сім'ї як соціального інституту (тобто відносин в рамках "сім'я-суспільство") до дослідження сім'ї як малої соціальної групи. У 90-і роки XX ст. найбільш популярними дослідження стали теми, пов'язані із репродуктивною поведінкою сім'ї, поєднанням професійних і сімейних ролей працюючих жінок, розподілом влади та обов'язків у сім'ї, девіантною поведінкою, морально-психологічним кліматом, тенденціями розвитку шлюбно-сімейних відносин тощо.

В Україні селянську родину, її функціонування в системі соціальних інститутів села вивчали А. Єфименко, М. Костомаров, В. Тарновський, І. Франко, М. Грушевський та інші. Особливості функціонування української сім'ї, деякі напрями реалізації її соціального потенціалу відображені у працях етнографів та етносологів О. Кравця, В. Миронова, В. Наулка, А. Пономарьова (проблеми модифікації національно-культурних особливостей організації сім'ї, сімейного побуту через зміни в політичному, соціально-економічному розвитку суспільства). Цікаві думки щодо специфіки функціонування української родини, зокрема про її вплив на формування ментальності народу, кореляції особливостей формування та функціонування сім'ї містяться у працях В. Янева, Б. Цимбалістого, М. Шлемкевича. Основні віхи розвитку родинного побуту українського народу та весільну народну обрядність висвітлюють народознавці О. Кравець, Н. Здоровага, В. Борисенко, В. Скуратівський та інші.

Проблеми досліджень сучасного стану сім'ї в Україні – широкі та різноманітні. Вчені порушують такі питання, як визначення функції сім'ї в сучасному суспільстві (Н. Купина, В. Поставий, Т. Руденко, Б. Татенко), проблеми культури, духовності та культурно-дозвілєвої діяльності в сучасній сім'ї (Н. Бабенко, М. Гаврилюк, К. Гайдукевич, В. Зацепін, В. Піча, Н. Цимбалюк), поняття сімейного щастя, спілкування в родині та шляхи підвищення виховного потенціалу сім'ї (Ю. Азаров, А. Антонов, В. Бойко, С. Войтович, О. Гавеля, Г. Ковтун), місце і роль батьків у трудовому вихованні дітей (М. Лавриненко, В. Небоженко, В. Рибаченко) та ін.

Метою нашого дослідження є вивчення історичних аспектів формування сім'ї та шлюбно-сімейних відносин у соціально-культурному просторі. Відповідно до мети у науковій статті визначено

низку завдань, зокрема: проаналізувати джерельну базу щодо визначеної проблеми; дослідити історичний шлях формування сім'ї; з'ясувати становлення та розвиток шлюбно-сімейних відносин; проаналізувати сучасні тенденції розвитку української сім'ї.

Сім'я завжди була і залишається основною ланкою суспільства, тому тип і форма її залежать від національних особливостей народу. В будь-якому суспільстві бувають періоди, коли воно розпадається, руйнуються всі зв'язки, лише сім'я залишається місцем, де зберігається "соціальний генотип", який передає соціальну пам'ять майбутньому [1, 65]. Сім'я виникла набагато раніше, ніж з'явилися такі соціальні інституції, як релігія, держава, освіта. Український народ протягом століть створював самобутню культуру, яка відбиває його багатогранне життя. Українці мають давні родинні традиції, які розвивалися протягом віків. Час, звичайно вносить свої корективи і новизну, проте варто зберегти неперехідні цінності, які виробив народ: шанування роду, поклоніння пам'яті предків, дбайливе ставлення до дитини та до літніх людей. Усе це не можливе без глибокого знання народних традицій, моральних норм, звичаєвого права свого народу.

Сім'я, за визначенням І.Танчина, – це соціально санкціонована, відносно стійка група людей, яка об'єднана кровною спорідненістю, шлюбом або усиновленням дітей, члени якої проживають разом і економічно пов'язані між собою. Сім'я є одночасно і малою соціальною групою, і соціальним інститутом [7, 211].

Вивчаючи наукові джерела щодо формування шлюбно-сімейних відносин, можемо стверджувати, що в доісторичні часи панували відносини так званого проміскуїтету (невпорядкованих статевих зв'язків), при якому кожна жінка могла вступати у близькі відносини зі всіма чоловіками свого гурту, а кожний чоловік з усіма жінками. Дещо пізніше виникає ендогамія – в цей період в статеві стосунки вступали представники одного роду. Поступово ендогамія переростає в екзогамію, що являє собою систематичні статеві зв'язки між представниками різних родів. Початковою формою екзогамного шлюбу був груповий шлюб. З часом групова сім'я і шлюб стали трансформуватися в парну сім'ю, яка поєднувала двох – чоловіка і жінку. Такий підхід заснований на припущенні, що людське суспільство, в якому б не було однакового доступу всіх його членів до сімейно-шлюбних відносин, не змогло б стабільно існувати, розшматоване ворожнечею між жінками через чоловіків і самими чоловіками через жінок. Спочатку кожний із членів подружжя продовжував жити в своєму родовому гурті (дислокальний шлюб); в подальшому чоловік переходив у рід дружини (матрилокальний шлюб), а на більш пізньому етапі дружина, у свою чергу, стала оселятися в роду чоловіка (патрилокальний шлюб). Спільне майно подружжя при всіх видах парного шлюбу залишалось в роду жінки [2, 15]. Парний шлюб довго не існував, тому що не був підкріплений законодавчою базою. Від парного шлюбу суспільство переходить до моногамії та полігамії.

Моногамія – це форма шлюбу, в якому кожному з подружжя дозволяється мати тільки одного партнера в будь-який відрізок часу. Полігамія це форма шлюбу, в якому особа може одночасно мати більше, ніж одного шлюбного партнера. Полігамія може проявитися у двох формах: полігнії та поліандрії. Поліандрія – це форма шлюбу, в якому жінка може мати двох або більше чоловіків одночасно, а полігнія – навпаки – чоловік має більше, ніж одну жінку.

Оскільки у нас спосіб мислення євроцентристський, ми природною формою вважаємо моногамію. Однак цікаві факти наводить американський вчений Н.Смелзер у своєму популярному у США підручнику "Соціологія": в процесі дослідження 250 різних суспільств було виявлено, що в 145 з них панувала полігнія, в 40 переважала моногамія, лише в двох спостерігалась поліандрія [2, 22; 6].

В Україні існує моногамна сім'я від часу заселення її території, про що свідчать історичні та археологічні матеріали. Ця форма сім'ї є найпоширенішою і на сучасному етапі. Тип моногамної сім'ї визначається кількістю шлюбних пар і кровно споріднених членів у ній. За цією ознакою українські сім'ї можна поділити на прості, які ще називають "малими", "елементарними", "нуклеарними" (від латинського слова "nucleus" – "ядро" за визначенням Дж.Мурдока), "індивідуальними"; складні, що відомі також під назвою "великі", "нерозділені". Проста сім'я складається з однієї шлюбної пари (чи одного з батьків) з неодруженими дітьми (або без них). Вона може бути кількох різновидів: подружжя пара; повна сім'я – батьки та діти; неповна сім'я – один з батьків і діти.

У XIX – на початку XXI ст. найбільш поширеною в Україні була повна проста сім'я. Серед українців традиційно переважали різні підтипи простих сімей. Рідко зустрічалися сім'ї, які склалися лише з подружжя. В українських селах траплялися і неповні сім'ї. Вони виникали, як правило, внаслідок смерті одного з подружжя, а в деяких випадках – через розлучення. Єдина причина розлучення, яку могла якщо не виправдати, то хоча би зрозуміти громада – це відсутність дітей. У народі назвичайно засуджувалась невірність, люди були проти розірвання шлюбу. Такої ж позиції дотримувалась церква. Якщо чоловік чи жінка полишали свою сім'ю і створювали нову, в якій жили "на віру" (без церковного шлюбу), такі подружжя не вважалися за сім'ю. Цей крок вважався гріхом, до них ставилися вкрай негативно. Основну частину неповних сімей становили вдови і вдівці з дітьми, вони намагалися одружитися якомога швидше. Щоправда, в народі засуджувалося повторне одруження раніше, ніж через рік по смерті чоловіка чи жінки. Нелегким було життя в XIX ст. В часи існування кріпацтва (до 1861р.) більшість наших прадідів по 3-4 дні на тиждень безкоштовно працювали на поміщиків і лише решту часу – на себе. Здавалось би, за такого режиму недовго перетворитися на бездумний додаток до засобів виробництва. І лише православна віра та народна творчість не давали нашому предкові зачерствіти душею і зберігали в ньому людину [4, 268].

Особливістю розвитку української родини є постійний потяг до створення окремої індивідуальної сім'ї. Це пояснюється своєрідністю національного характеру: найвищою цінністю для українця є свобода, приватна власність і господарство, хоч би на крихітному клаптику землі.

Складна українська сім'я складається з декількох кровноспоріднених простих сімей. Існує кілька різновидів складної сім'ї: батьківська – одружені сини і доньки живуть разом з батьком; братська – після смерті батька одружені брати і сестри продовжують жити під одним дахом. Розширена сім'я є перехідним типом між простою і складною. Вона складається з однієї подружньої пари з дітьми і окремих близьких чи далеких родичів (наприклад, хтось з батьків чоловіка або жінки, їхні неодружені брати або сестри та ін.).

Від заселення України і до нашого часу співіснували різні типи сім'ї: проста (повна, неповна), складна і розширена. Вони зазнавали відповідних змін: прості розрослися до складних чи розширених або, навпаки, складні розпадалися на прості. Однією з первісних форм сімейної організації була велика сім'я патріархального типу. Вона являла собою перехідний ступінь від сім'ї, що виникла з групового шлюбу до окремої індивідуальної сім'ї сучасного типу.

Трансформація великої української сім'ї проходила через тривалий процес. Складалася вона з кількох родин зі спільним майном і єдиним управлінням. Родиною керував старшина, як правило – найстарший член сім'ї. Вона могла мати у своєму складі брата, сестру, діда, бабу, онуків, свекра, свекруху та інших родичів.

В Україні побутувало кілька різновидів розширеної сім'ї. Найбільш характерною була братська сім'я. Вона складалася з індивідуальних сімей, об'єднаних по чоловічій лінії до п'ятого коліна. Всі члени сім'ї мали спільне господарство та мешкали на одній території в окремих житлах. В середньому родина налічувала 20 осіб, але могла досягати й 50-60. Велика роль в українській родині належала жінці, передусім матері. Як голосила народна мудрість: "Чоловік за один кут хату тримає, а жінка – за три". Жінка завжди виступала на перший план після смерті чоловіка і ставала главою сім'ї. Ієрархія подружніх відносин проявлялася і в самих поняттях "чоловік" та "дружина": чоловік – це пан, володар, повелитель, дружина – друг, товариш, господиня.

Писемні джерела доби Київської Русі показують про переважання у ці часи простих сімей. Про це свідчать деякі пункти "Руської Правди" Ярослава Мудрого, які регулюють розподіл майна між братами, дітьми, а також право спадкування хати меншим сином. На більшій частині території Київської Русі мешканець давньоруського села – селянин-смерд був самостійним виробником, у нього було все необхідне для ведення власного господарства. В середньому його сім'я налічувала шість-сім осіб, про що свідчать розміри селянських жител.

У наступні століття прості типи сім'ї дедалі більше переважають над складними. Інколи відбувалися і зворотні зміни під впливом економічних і соціальних явищ. Так, у середині XIX ст. у поміщицьких селах на Київщині люди намагалися жити великими сім'ями, бо від кожного двору потрібно було йти на панщину.

Сім'я в Україні перебувала під впливом трансформаційних процесів, які неоднозначно відобразилися на ній та призвели до значних змін у її життєдіяльності. Індивідуальна свобода вибору в шлюбі та інші аспекти родинного життя підкорялися інтересам батьків, інших родичів або всієї спільноти.

Поступово розвинувся такий тип сімейної структури, відповідно до якого сім'я – це група, об'єднана міцними почуттями, високим рівнем приватності домашнього життя, де головна увага приділяється вихованню дітей. В українській сім'ї виховання дітей зумовлено також історичними обставинами, прищеплення їм не лише трудових навиків, а й воїнських умінь, здатності боронити себе, свою родину, рідну землю від ворогів. Історичні матеріали засвідчують, що навіть в умовах давньої патріархальної сім'ї, тобто верховенства в ній чоловіка, жінка виступає як першорядна особа в сім'ї. Жінкам часто доводилось виконувати обов'язки чоловіка.

Серед соціально-культурних характеристик сім'ї, від яких залежить ефективність її виховної діяльності, вчені виділяють: наявність сім'ї як єдиного цілого колективу однодумців, що вирізняється високою емоційністю, психологічною спільністю, любов'ю, щирістю, довірою, чуйністю; позитивно м'яка сімейна атмосфера, яка допомагає здійснювати педагогічний вплив батьків; чітка система виховного впливу, культура та духовність, цілеспрямоване та конкретне застосування методів виховання. Сім'я виконує надзвичайно важливі соціальні й етнокультурні функції, що пов'язують її з усіма сферами людської життєдіяльності.

Підсумовуючи дослідження історичних аспектів формування сім'ї та шлюбно-сімейних відносин у соціально-культурному просторі, можна стверджувати, що сім'я як основа суспільства пройшла нелегкий шлях свого функціонування та розвитку – від проміскуїтету до моногамних відносин. Сучасний стан українського суспільства свідчить про зміни типів, форм, умов та способів життєдіяльності сім'ї. Процеси еволюції сімейних форм безпосередньо пов'язані з суспільними процесами та державним устроєм, що накладають свої відбитки та формування, становлення, розвиток сім'ї та шлюбно-сімейних відносин.

Література

1. Амджадін Л. Трансформаційні зміни інституту сім'ї та шлюбних відносин в українському суспільстві: гендерний аналіз // Соціологія: теорія, методи, маркетинг / Л. Амджадін. – 2007. – № 3. – С. 60-75.
2. Бабенко Н. Б. Соціологія сім'ї: Навчальний посібник / Н. Б. Бабенко. – К.: ДАКККІМ, 2004. – 257 с.

3. Бабенко Н.Б. Историчні аспекти становлення і розвитку сімейного дозвілля //Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: Зб. наук. пр. : у 2 частинах. – Частина 1 / Н.Б.Бабенко. – К.: ДАКККіМ, 2002. – С.131-144.
4. Лавриненко Н.Й. Гендер та інститут сім'ї // Структурні виміри сучасного суспільства: Навч. посіб. / За ред. С. Макеєва / Н.Й. Лавриненко. – К., 2006. – С. 264-292.
5. Соціологія сім'ї: підручник /М.П. Лукашевич, Ф.Ф. Шандор. – К.:Знання, 2013. – 223 с.
6. Смелзер Н. Соціологія / Н.Смелзер. – М., 1994.
7. Танчин І.З. Соціологія: Навч.посіб. – 3-є вид., перероб.і доп/ І. З. Танчин. – К.: Знання, 2008. – 351 с.
8. Шнейдер Л. Б. Психология семейных отношений / Л.Б. Шнейдер. – М., 2000.

References

1. Amdzhadin L. Transformatsiini zminy instytutu simi ta shliubnykh vidnosyn v ukrainskomu suspilstvi: hendernyi analiz // Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh / L.Amdzhadin. – 2007. – № 3. – С. 60-75.
2. Babenko N. B. Sotsiologhiia simi: Navchalnyi posibnyk /N. B. Babenko. – К.: ДАКККіМ, 2004. – 257 s.
3. Babenko N.B. Istorychni aspekty stanovlennia i rozvytku simeinoho dozvillia //Aktualni problemy istorii, teorii ta praktyky khudozhnoi kultury: Zb. nauk. pr. : u 2 chastynakh. – Chastyna 1 / N.B.Babenco. – К.: ДАКККіМ, 2002. – С.131-144.
4. Lavrynenko N.Y. Hender ta instytut simi // Strukturni vymiry suchasnoho suspilstva: Navch. posib. / Za red. S. Makeieva / N.Y. Lavrynenko. – К., 2006. – С. 264-292.
5. Sotsiologhiia simi: pidruchnyk /M.P. Lukashevych, F.F. Shandor. – К.:Znannia, 2013. – 223 s.
6. Smelzer N. Sotsiologhiia / N.Smelzer. – М., 1994.
7. Tanchyn I.Z. Sotsiologhiia: Navch.posib. – 3-ye vyd., pererob.i dop/ I. Z. Tanchyn. – К.: Znannia, 2008. – 351 s.
8. Shneyder L. B. Psikhologiya semeynykh otnosheniy / L.B. Shneyder. – М., 2000.

Сушицкая И. М.

Исторические аспекты формирования семьи и брачно-семейных отношений в социально-культурном пространстве

В статье рассмотрены трансформационные процессы и исторический путь формирования семьи; определены основные аспекты становления и развития брачно-семейных отношений; проанализированы современные тенденции развития украинской семьи. Особое внимание уделяется рассмотрению типов, структуре семьи и брачно-семейным отношениям.

Ключевые слова: семья, брак, брачно-семейные отношения, социально-культурное пространство.

Sushytska I.

Historical aspects of the family forming and matrimonial relations in the socio-cultural space

The article deals with transformation processes and historical way of the family forming; it is found the main aspects of the formation and development of matrimonial relations; it is analyzed current trends in the development of Ukrainian family. Much attention is given to the consideration of family types, structure and matrimonial relations.

The family is the most ancient social institution that passed through a difficult historical and socio-cultural ways of formation and development. From ancient times, philosophers, sociologists, culturologists and demographers studied analysis of various aspects of its functioning, social potential and ways of its implementation, depending on a system of social factors.

Scientific works on the history of marriage and family appeared recently in comparison. By the mid-19th century dominated religious and dogmatic views on marriage and family, which was seen as something immutable, founded an expression in identifying the patriarchal and bourgeois family. That fact that along with a monogamous family existed eastern polygamy (polygyny) or Indo-tibetan polyandry, historians studying family simply ignored.

The beginning of a systematic, actually scientific study of the family put Engels' work "Origin of the Family, Private Property and the State" (1884), which traced the changing of family and marriage in the past, it is shown that in the historical process three forms of marriage changed one another: in the age of savagery – group (tribal) marriage, during the period of barbarism – the pair marriage, at the time of civilization forming – monogamy. Above mentioned work of Engels has a scientific and historical value up till now.

In science for a long time, in fact till the 60ies of the 19th century, the family was considered as the most original and the oldest form of ancient society, from which subsequently arose kin, tribe, nation. Engels proved that this formula does not reflect the true state of affairs, having studied the results of research and scientific work "Ancient Society" (1877) by L. Morhan, using the writings of a number of other scholars on the history of ancient society, he gave a new explanation of the historical forms of family and marriage. Engels paid a special attention to the evolution of family forms, its development from group forms to monogamy.

Family is a socially sanctioned, a relatively stable group of people united by blood relationship, marriage or adoption of children, whose members live together and economically linked with each other. The family is both a small social group and a social institution.

Family has always been and left a major element of society, that's why, type, structure and its shape depend on the national peculiarities of the people. In any society, there are times when it breaks down, it is broken all ties, and only family remains a place where is preserved the "social genotype", which conveys the social memory to the future. The family came into being much earlier than the appearance of such social institutions as religion, government, education. Ukrainian people for centuries created a unique culture that reflects its manifold life, values that were produced by the nation: honoring of the family, worship of the memory of ancestors, careful treatment of the child and the people in years. All of this is impossible without a deep knowledge of the folk traditions, moral norms and customary law of its people.

Studying scientific sources on the formation of matrimonial relations, we can assert that in prehistoric times dominated the relationship of so-called promiscuity (disordered sexual relations). Later there emerged endogamy, at this

time sexual relations joined the representatives of the same genus. Gradually, endogamy develops into exogamy what constitutes systematic sexual relations between people of different kins. Initial form of exogamous marriage was group marriage. Over time, group family and marriage became transformed into the pair family that combines the two persons – a man and a woman. Pair marriage had three varieties: dislocal, matrilocal and patrylocal marriage. From the pair marriage, society moves towards monogamy and polygamy.

In Ukraine a monogamous family exists from the time of settlement of its territory, evidenced by historical and archaeological materials. This is the most common form of family up till now. Type of monogamous family is defined by the number of married couples and blood related members in the family. On this basis the Ukrainian families can be divided into simple (complete, incomplete), complex and extended family.

Among the socio-cultural characteristics of families, from which depends the effectiveness of its educational activity, scholars have identified: the presence of the family as the only whole collective of adherents which is distinguished by high emotionality, psychological unity, love, sincerity, trust, sensitivity; positively mild family atmosphere that helps to make a pedagogical influence of parents; a clear system of educational influence, culture and spirituality, purposeful and concrete application of specific methods of education. Family fulfils very important social and ethno-cultural functions connecting it with all spheres of human activity.

Summing up the study of the historical aspects of family formation and matrimonial relations in the socio-cultural space, we can affirm that the family as the basis of society has gone through not easy way of its functioning and development, from promiscuity to a monogamous relationship. The current state of Ukrainian society demonstrates the changes of types, forms, conditions and ways of lifestyle of the family. The process of evolution of family forms are directly related to social processes and political system that impose their imprints on the formation, settling, development of family and matrimonial relations.

Keywords: family, marriage, matrimonial relationships, socio-cultural space.

УДК [738(477.5)“17/19”

Сватковський Сергій Олексійович
викладач

РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ ТРАДИЦІЙНОЇ КЕРАМІКИ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ

У статті розглядається питання побутування гончарної традиції на території Лівобережної України. Аналізується традиційне гончарство, визначаються його роль та місце в традиційно-побутовій культурі України. Пridіляється велика увага регіональним відмінностям гончарних виробів Полтавщини, Харківщини, Чернігівщини, Луганщини та Сумщини.

Ключові слова: гончарство, кераміка, Лівобережна Україна, гончарний промисел, глиняний посуд, гончарна традиція, вироби.

Нині актуальною проблемою залишається вивчення традиції, зокрема гончарної, в контексті традиційно-побутової культури нашого народу. Метою даної публікації є виявлення регіональних відмінностей у гончарних виробках Полтавщини, Харківщини, Чернігівщини, Луганщини та Сумщини.

У дослідженні ми скористалися працями відомих фахівців з питання гончарної традиції, її ролі та місця в традиційно-побутовій культурі України (Г. Галян [2], С. Гамченко [3], Т. Єршова [4], В. Закорко [5], І. Зарецький [6], Н.Каплун [7], Ф. Корольов [8], Л. Метка [10, 11, 12], О. Пошивайло [13, 14, 15], Я. Риженко [16].

У другій половині XVII – протягом XVIII ст. відбулися локальні зміни в традиційному побуті населення України. Це знайшло відображення передусім у формах глиняного посуду, орнаментиці, технології.

Тому одним із багатьох аспектів цього процесу, що потребує додаткового вивчення, є визначення культурної географії гончарства та періодизації формування гончарних осередків на території Лівобережної України.

Серед гончарних виробів Полтавської губернії найбільшу популярність мали горщики, миски,ринки, макітри, глеки для молока та води, кухлі, чашки, тикви, барильця для води, горшки для квітів, "хорми" (форми для хліба), "слоїки" (банки), "курушки" (для кадіння ладаном), барани на горілку, куманці, кахлі для печей та карнизи до них, вогнетривка цегла та дахівка. Виготовленням дитячих іграшок займалися власне діти, тому в них так яскраво виражена примітивність форм, простота. Такий перелік гончарних виробів багато в чому засвідчує відмінні ознаки полтавської кераміки від інших регіонів Лівобережної України.

Кераміка Полтавщини має глибоко традиційні форми. Для неї характерна квіткова та тваринна орнаментика, тонкостінність, дво-трикольоровий розпис у вигляді хвилястих ліній, рисочок, крапочок, поліхромність розпису, пишність, різноманітність художніх прийомів. Для фігурного посуду використовували золотисту, коричневу, зелену та синю поливи. Загалом гончарні вироби Лівобережної України відрізняються насамперед доцільністю, відповідністю своєму побутовому призначенню. Загалом народній кераміці Лівобережжя притаманні пропорційність, зв'язок орнаменту з формою.